

Raadshuizen op het Hoogeland

Route langs trotse symbolen van gemeentelijke identiteit

Het Hoogeland

Monumenten van daadkrachtig gemeenschapsbestuur

Voor invoering van de Gemeentewet van 1851 vergaderen raadsleden en collegeleden op het Hoogeland nog in café's. In de provincie Groningen zijn er dan nog maar twee stadhuisen. Eén aan de Grote Markt in Groningen Stad. Het andere stadhuis staat tegenover de grote Nicolaaskerk te Appingedam. De gemeenten - ook die in het Ommeland - krijgen meer taken. De wegen moeten worden verhard en onderhouden. Ook moet de gemeente zorgen dat voor alle kinderen openbaar basisonderwijs beschikbaar is. Pas heel laat, aan het eind van de negentiende eeuw gaan de gemeentebesturen op het Hoogeland over tot de bouw van hun eerste gemeentehuis.

In de grasgroene driehoek tussen Reitdiep, Damsterdiep en Waddendijk verrijzen op prominente plekken, midden in de kerndorpen, 21 gemeentehuizen. Op één uitzondering na (Ulrum) zijn het heel statige gebouwen geworden. Met een raadszaal. Niet zonder reden wordt ook gesproken van Raadhuizen. Het college van burgemeester en wethouders beschikt voortaan over een eigen bestuurskamer. Het

gemeentehuis moet voor burgers, die bijvoorbeeld aangifte komen doen van een pasgeboren kind, toegankelijk zijn. Dus komen er een hal en een balie. Sommige gemeentehuizen hebben een klein torentje. Maar de gemeentetorentjes zijn minder hoog dan de oude kerktorens die de skyline van het Hoogeland blijven domineren.

Voor de Eerste Wereldoorlog hebben deze bestuurlijke gemeenschappen op het Hoogeland nog allemaal hun heel eigen sfeer. Wetten, treinen en kranten zorgen voor verbindingen, maar zonder radio en televisie beschikken de bur-

gers in elke lokale gemeenschap nog over hun eigen nieuws, hun eigen lijst met plaatselijke problemen, incidenten en successen.

In de bouwstijl van deze, rond de vorige eeuwwisseling opgetrokken, gemeentehuizen kunnen we soms de lokale verschillen in levensbeschouwing nog herkennen. De raad van het gereformeerde Bedum houdt het sober en zakelijk. Het resultaat is een massief, maar markant gemeentehuis met als wapen een bijbel met spade: "bidt en werkt".

In het katholieke Kloosterburen kiest de gemeenteraad voor een huis der gemeenschap met een optimistische bouwstijl: Jugendstil.

In Usquert, Eenrum en Warffum bereiken libe-

rale en socialistische raadsleden overeenstemming over bouwontwerpen die uitblinken door modernisme en zakelijkheid. De raadsleden in Usquert kiezen voor een ontwerp van de vooruitstrevende architect Berlage. Nog steeds een grote naam.

Ook Warffum kiest voor een architect die bekend staat om zijn originaliteit, Van Lingen. Opmerkelijk is de grote invloed van de Stad-Groninger architect Van Wissen. Hij wint in 1907 de prijsvraag voor het beste ontwerp voor een gemeentehuis te Winsum, en tekent enkele jaren later ook voor de ontwerpen te Uithuizen en Uithuizermeeden. Zijn eclectische stijl valt in de smaak. Andere architecten (Kantens, Ten Boer, Grootegast) volgen zijn voorbeeld.

In 1990 vindt op het Hoogeland een samenvoeging van gemeenten plaats. Van de 21 bestuurlijke gemeenschappen zijn er zeven overgebleven.

De meeste monumentale gemeentehuizen krijgen een andere bestemming. Maar of de bestemming is veranderd in galerie, huisartsenpraktijk, pension, kantoor, restaurant, schoonheidssalon of woonhuis, het zijn en blijven markante gebouwen die getuigen van eigen identiteit en fraaie

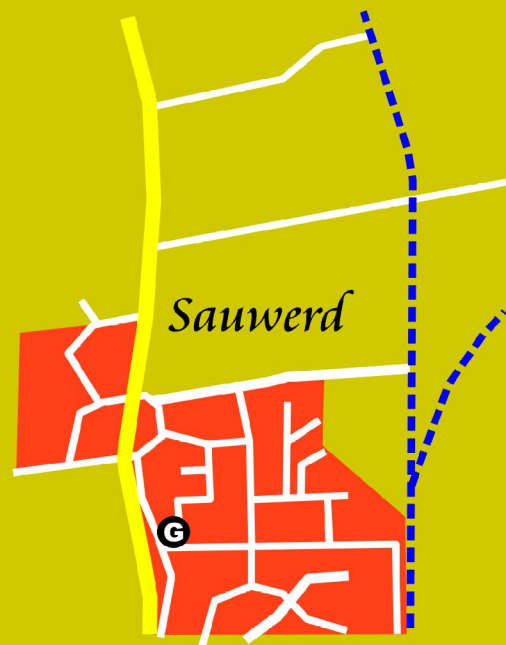

architectuur.

Laten we daarom deze trotse symbolen van daadkrachtig gemeenschapsbestuur nog eens wat beter gaan bekijken!

Gemeente Adorp

De locatiedans van Adorp

Als gemeente ontstaat Adorp op 21 oktober 1811. In de gemeente liggen de dorpen: Adorp, Sauwerd, Wetsinge, Harssens en Wierum ten oosten van het Reitdiep. Aanvankelijk vergadert het gemeentebestuur in een herberg aan de Zuiderstraat te Adorp. Na enkele malen van locatie te zijn gewisseld, besluit het gemeentebestuur in 1878 over te gaan naar de eveneens in Adorp gevestigde herberg "Het Witte Hoes". In die tijd telt de gemeente 1334 inwoners.

De raad, die het besluit tot de bouw van het gemeentehuis neemt, bestaat uit zeven heren: J. Boer, T. Boerema, W.K. Brands, W. Hoeksema, G. Oosterhuis, F. Veldman en J. van Weerden. Over de raadsleden is weinig bekend. Maar we weten wel dat raadslid J. Boer antirevolutionair is en raadslid F. Veldman een "progressief" politicus is. Alle raadsleden zijn landbouwer, behalve J. Boer die zonder werk zit,

maar tot in de jaren tachtig van de 19de eeuw broodbakker was. Het college van burgemeester en wethouders bestaat uit burgemeester G. Rookmaker en de raadsleden W.K. Brands en J. van Weerden als wethouder.

Wanneer het plan voor het eigen gemeentehuis ter tafel komt, vergadert het gemeentebestuur nog in herberg "Het Witte Hoes" te Adorp. Met het initiatief tot een eigen gemeentehuis gaan in de raad ook stemmen op de bestuurszetel te verplaatsen naar Sauwerd. Want - zo stellen de voorstanders - Sauwerd ligt centraler. Tijdens de mededelingenronde op 5 februari 1904 doet raadslid J. Boer het voorstel de bestuurszetel te verplaatsen. Dat

Herberg het Witte Hoes

doet veel stof opwaaien. Maar twee weken later wordt al over de kwestie gestemd. Met vier stemmen voor en twee tegen neemt de raad het besluit "tot het bouwen van een eigen gemeentehuis te Sauwerd". Raadsleden Oosterhuis en Van Weerden stemmen tegen. Raadslid Veldman is ook tegen, maar kon niet aanwezig zijn. De tegenstanders zijn niet tegen het eigen gemeentehuis, maar tegen de verplaatsing naar Sauwerd.

LOCATIE, LOCATIE, LOCATIE

Het vinden van een geschikt bouwterrein in Sauwerd gaat niet vanzelf. Het gemeentebestuur krijgt het ene, na het andere aanbod. Het bestuur vindt het moeilijk een keuze te maken. Eerst is er twijfel tussen een gratis door kastelein G.J. van Zijl aangeboden terrein en een terrein dat P. Lugtenborg ter verkoop aanbiedt. In zijn vergadering van 11 maart besluit de raad het aanbod van kastelein Van Zijl af te wijzen. Raadslid Veldman stelt voor een terrein in overweging te nemen dat door K. Smit wordt aangeboden.

Aan het begin van de vergadering op 28 maart vertelt de burgemeester dat de uitbater van het

'Witte Hoes' te Adorp zijn gehele café te koop aanbiedt voor f 1800,-. De raad vindt dat dit voorstel te laat komt. In de begroting is al vastgelegd dat het gemeentehuis in Sauwerd komt. In de race tussen het terrein van K. Smit en dat van P. Lugtenborg, valt de keuze op de laatstgenoemde. De raad wil echter een ander terrein van Lugtenborg kopen. Als dat andere terrein te koop is, zal de gemeente tot aankoop overgaan. De raad wijst uit haar midden drie leden aan die met Lugtenberg moeten onderhandelen.

Op 20 april meldt de commissie dat het "heeft aangekocht vijf are terrein van de heer P. Lugtenborg te Sauwerd, gelegen op de hoek van de Winsumerstraatweg-Stationweg te Sauwerd". De raad bekrachtigt de aankoop. De rust lijkt weergekeerd. Maar aan het eind van de vergadering stelt de burgemeester dat het college zich opnieuw heeft gebogen over het gratis aangeboden terrein van kastelijn Van Zijl.

Een maand later, op 18 mei, wordt duidelijk dat het raadsbesluit van 20 april niet definitief was. Er ligt een nieuw voorstel om niet het terrein op de hoek Winsumerstraatweg-Stationweg, maar het eerder door eigenaar Lugtenborg aangeboden terrein te kopen. Over deze wijziging ontstaat een heftige woordenwisseling. Raadslid J. Boer verwijt de aankoopcommissie ondeugdelijk werk. De

Burgemeester Dr. J.H.A.J.S. Bruins Slot (1933-1942) en de gemeenteraad van Adorp.

raad bedenkt zich onder het motto "*beter ten halve gekeerd dan geheel gedwaald*". Er wordt opnieuw gestemd. Met drie stemmen voor en twee tegen besluit de raad het eerder door Lugtenborg aangeboden terrein naast het kavel van Van der Laan aan te kopen.

Daarmee is de kous niet af. Op 21 mei moet opnieuw over de locatie worden gestemd. Bij de vorige stemming had raadslid Brands meegestemd terwijl de aankoop een familielid in de derde graad aanging. Weer ontbrandt de discussie over de locatie. De notulist raakt kennelijk vermoeid, hij schrijft: "over dit punt ontspon zich een heftige discussie waaraan door alle leden werd deelgenomen. De één keurde de handelingen van de com-

missie goed en de andere keurde die af". Na deze discussie wordt zonder hoofdelijke stemming besloten alsnog het kavel op de hoek van de Winsumerstraatweg-Stationweg te kopen.

DRIE ARCHITECTEN

Het college vraagt de voormalige gemeente-architect L. Drewes een plan met tekening voor het gemeentehuis te maken. Raadslid Veldman maakt in de vergadering van 11 maart bezwaren tegen Drewes. In een latere vergadering op 20 april stelt Veldman voor om voor het ontwerp van het gemeentehuis een tweede architect uit te nodigen. Nu weet hij de meerderheid van de raad wel te overtuigen dat het beter is uit twee ontwerpen te kunnen kiezen. R. Zeeff uit Eenrum en L. Drewes zullen worden gevraagd om (opnieuw) tekeningen te maken. Op 18 mei presenteren beide architecten hun tekeningen. Het ontwerp van Drewes valt het meest in de smaak. Vooral de inwendige verdeling van het gebouw spreekt de raad aan.

Nadat Drewes het bestek en de aanbestedingsvoorwaarden heeft opgemaakt, wordt hij vervangen door architect Y. van der Veen. Drewes is inmiddels in Groningen gemeenteopzichter geworden en mag daarom het werk te Sauwerd niet leiden.

Interieur raadszaal (1972)

De bouw van het gemeentehuis is niet onomstreden. In de raad hebben de tegenstanders hun pijlen vooral gericht tegen de verplaatsing van de bestuurszetel naar Sauwerd. Onder de bevolking leeft nog een ander bezwaar: het kost veel te veel. Het protest mondt uit in een verzoek van enkele ingezetenen aan Hare Majesteit de Koningin het betreffende raadsbesluit te vernietigen. De raad krijgt op 11 juli te horen dat er een Kroonverzoek is ingesteld. Dit is voor de raad geen reden zijn besluit te herzien. Het verzoek vindt bij de Koningin geen gehoor.

Op de openbare aanbesteding ontvangt de gemeente dertig reacties. Aannemer H. Bijmolt uit Westeremden is met f 4700,- de laagste inschrijver. Enkele maanden later wordt het gemeentehuis feestelijk geopend. De eerste gemeenteraadsvergadering is op 25 november 1904. Het gemeentehuis doet tot 1 januari 1990 dienst. Tegenwoordig is in dit pand een schoonheidssalon gevestigd.

Het voormalige gemeentehuis van de gemeente Adorp nu

LUCAS DREWES

Wanneer Adorp Lucas Drewes vraagt het ontwerp te maken, is hij nog niet zo bekend als hij twintig jaren later zal zijn. Aan het eind van de jaren twintig ontwerpt Drewes samen met architect Jan Kuiler diverse kerken en imposante bedrijfsgebouwen in Stad en Ommeland. Bekende werken zijn de Generale Bank aan de Vismarkt Zuidzijde 54 en de 'Oosterkerk' aan de Rosenstijnlaan S.S. 13, beide te Groningen. Lucas Drewes wordt geboren op 28 augustus 1870 te Leens. Als tiener verhuist hij met zijn ouders naar Adorp. Op zijn achttiende vertrekt hij naar Groningen. Hij werkt daar als timmerman. Vanaf 1 augustus 1895 gaat hij bij de gemeente Adorp aan de slag als opzichter gemeentewerken. Deze functie bekleedt hij tot 30 april 1900. Ook bij de gemeente Groningen wordt hij gemeenteopzichter. Vanaf 1913 richt hij zich volledig op het werken als vrij gevestigd, particulier architect.

Gemeente Winsum

Winnaar prijsvraag Winsum zet trend voor gemeentehuizen op Hoogeland

Al bij de eerste indeling van gemeenten per 31 mei 1808 staat Winsum op de kaart. Aanvankelijk bestaat de gemeente uit de dorpen: Winsum, Obergum, Maarhuizen, Ranum, Garnwerd, Wierum, Wetsinge, Schouwerzijl, Beltingeweer, Tinallinge, Sauwerd, Adorp en Harssens. Drie jaar later, bij de indeling van 21 oktober 1811, verliest de gemeente heel wat grondgebied. Adorp, Harssens, Sauwerd, Wetsinge en Wierum gaan over naar de nieuwe gemeente Adorp, en Tinallinge naar de gemeente Baflo. Daarna blijft het territorium lange tijd onveranderd. In 1811 telt de gemeente 1.419 inwoners en rond 1900 bijna 2.300 inwoners. In vergelijking tot andere gemeenten op het Hoogeland gaat het om een grote gemeente. Op 1 januari 1990 fuseert de gemeente Winsum met Adorp, Baflo en Ezinge. De fusiegemeente behoudt de naam Winsum.

LOCALITEIT TER SECRETARIE

Geheel volgens de gewoonte der tijd vergadert het gemeentebestuur in haar eerste jaren in cafés, en op het laatst vooral in het logement Alderts (Hoofdstraat W 2a en b). In de jaren 1872 en 1873 komt voor het eerst de wens naar een betere vergaderlokaliteit ter sprake. Tot uitvoering van deze plannen is het toen niet gekomen. Rond 1900 groeit de ontevredenheid. De "localiteit ter secretarie" die aan de zijkant van het logement Alderts was bijgebouwd, levert problemen op. Zo is de brandveiligheid een punt van zorg. De provincie vindt de kans dat authentieke akten, die in een horecagelegenheid worden bewaard, in brand vliegen te groot. Ook is er dringend behoefte aan meer vergaderruimte, zowel voor de raad en zijn commissies, als ook voor diverse bovengemeentelijke instanties die in Winsum plegen te vergaderen. In het nog vrijwel autoloze tijdperk bezorgt de gunstige ligging aan spoor en trambaan Winsum een centrumfunctie. Zo vindt de loting voor de militaire dienst op het Hoogeland plaats in Winsum. Ook de regionale gezondheidscommissie, de commissie voor de bedrijfsbelasting en de regionale

commissie ingevolge de Ongevallenwet vergaderen in Winsum. Ook het aantal gemeentelijke taken groeit: het ambtelijke apparaat breidt zich langzaam uit.

De raad die het besluit tot de bouw van het gemeentehuis neemt, bestaat uit zeven heren: K. Cleveringa, E. van Ham, W. Hekma Wierda, K.A. Huizing, R. Ritzema, J. Timmer Jzn en D.W. van der Tuuk. Cleveringa, Van Ham, en Van der Tuuk zijn alle drie veeteler. Hekma Wierda, Huizing en Ritzema zijn alle drie akkerbouwer. J. Timmer Jzn. is behalve directeur van de steenfabriek ook architect. De gemeentepolitiek is in belangrijke mate in handen van boeren.

Op initiatief van burgemeester E. Wierda komt de

Wapen Winsum in gevel van het gemeentehuis

raad op 25 juni 1906 in beslotenheid bijeen. Het belangrijkste punt is dat er een brandvrije localiteit dan wel een kluis moet komen. De van de plaatselijke herbergier gehuurde ruimte (localiteit) biedt deze voorziening niet. Aanvankelijk ligt er het voorstel om aan de oostzijde van het lokaal dat toen als secretarie werd gebruikt, op korte afstand van het Winsumerdiep, nieuwbouw te realiseren. Maar omdat de bouw van een gemeentehuis wordt opgevat als een ingrijpend besluit, wordt besloten er op een volgende raadsvergadering nog eens op terug te komen.

Op 19 oktober 1906 komt de raad opnieuw in beslotenheid bijeen. De genoemde locatie is nader onderzocht. De opmeting wijst uit dat er voldoende ruimte is. Het college vraagt aan de raad een principe uitspraak te doen: gaan we bouwen of toch maar niet? Zonder tegenstem gaat de raad akkoord met het voorstel te bouwen. Maar over de locatiekeuze blijkt er ontevredenheid te bestaan. Bij raadsbesluit van 11 maart 1907 wordt gekozen voor een ander, nabijgelegen terrein.

PRIJSVRAAG

Behalve over de locatie, moet nu ook een besluit over het ontwerp worden genomen. Om tot een voorkeursontwerp te komen wordt een openbare prijsvraag uitgeschreven. Deze prijs-

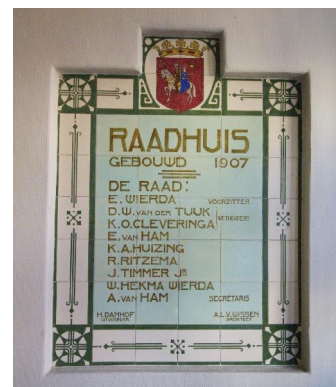
Rechts hotel Alders en het gemeentehuis van Winsum, gezien vanaf De Boog (1915-1920)

vraag levert maar liefst 52 reacties op. Om tot een beoordeling van de inzendingen te komen, wordt gekeken naar de criteria: bouwsom, constructie, indeling van de vertrekken en uiterlijk aanzien. De gemeente stelt een jury samen, bestaande uit burgemeester Wierda, raadslid J. Timmer Jzn en H.J.L. Walker, docent in bouwkundig en perspectief tekenen. Zes ontwerpen halen de shortlist: zij voldoen aan alle vier criteria. Uiteindelijk kiest de raad voor het ontwerp van de architect A.L. van Wissen, uit Groningen. Het ontwerp voor het gemeentehuis te Winsum is het eerste gemeentehuis dat door Van Wissen wordt ontworpen. Later zal Van Wissen nog tekenen voor de ontwer-

pen van de gemeentehuizen in Uithuizen en Uithuizermeden. Het ontwerp van Van Wissen vindt ook navolging door andere architecten. Vergelijk de gemeentehuizen van Kantens, Ten Boer en Grootegast.

Op 10 mei 1907 wordt de aanbesteding georganiseerd. Annemer H. Damhof heeft met f 6.359,- de laagste inschrijving. Hij krijgt de opdracht. De bouw verloopt voorspoedig. Al op 24 december 1907 kan de gemeenteraad het gemeentehuis voor het eerst gebruiken.

Dankzij de verdere groei van de gemeente Winsum ontstaat behoefte aan meer ruimte, waardoor er al in 1929 een uitbreiding van het gemeentehuis

Gedenkplaat in hal Gemeentehuis

koperen windveer voorzien van het wapen

plaatsvindt. Het gemeentehuis doet dienst tot 1942. Niet omdat het pand niet aan de eisen voldoet, maar vanwege het feit dat het pand van de plaatselijke notaris door een aan de NSB gelieerde organisatie dreigt te worden opgeëist, verhuist de gemeentelijke organisatie op 13 juni 1942 naar

HET ONTWERP VAN VAN WISSEN

Van Wissen moet met zijn ontwerp tegemoet komen aan diverse eisen. De belangrijkste eis is dat er voldoende vergader- en werkruimte is. In vergelijking met de andere inzendingen springt het ontwerp van Van Wissen eruit door de uiterlijke vormgeving met opgaande topgevel en toren met een open klokstoel. Het gebouw heeft een prachtig versierde voorgevel. Aan de indeling en omlijsting van de vensters is aan het zichtbare gedeelte aan de straatkant veel aandacht besteed. Overigens is het gebouw aan de zuidkant en de westelijke achtergevel (de niet zichtbare kant) ronduit saai. Het gebouw heeft een mooie, donkerrode baksteen. De toren wordt bekroond met een vergulde windvaan waarin het wapen van Winsum is opgenomen. Aanvankelijk was de windvaan niet in het plan voorzien, maar op voorstel van raadslid Timmer wordt tijdens de bouw besloten tot het plaatsen van 'een koperen windveer voorzien van het wapen der gemeente'. Het gebouw heeft kenmerken van rationalisme en Jugendstil. De punten in de hoeken van de overgang van de muur naar het dak vallen te classificeren als rationalisme. De omlijstingen van natuursteen en het glas in lood zijn kenmerkend voor Jugendstil.

het statige notariskantoor uit 1911 dat op een kasteeltje lijkt.

Het oorspronkelijke gemeentehuis krijgt daarna verschillende functies. De bovenverdieping wordt lange tijd verhuurd aan de Rijksbelastingdienst. Tegenwoordig is het VVV-kantoor in dit pand gevestigd: loop gerust naar binnen en bewonder het tegelplateau in de hal van het gebouw.

Gemeentehuis Winsum vanaf 1942

Gemeente Eenrum

In Eenrum worden steeds op tijd de bakens verzet

Al vanaf 1798 bezit Eenrum een eigen plaatselijk bestuur. Op 31 mei 1808 wordt Eenrum officieel een gemeente. Onder het gemeentebestuur vallen de dorpen Baflo, Den Andel, Rasquert, Saaksumhuizen, Westernieland, Pieterburen, Wierhuizen en Eenrum zelf. Bij de herindeling van 21 oktober 1811 worden de dorpen Baflo, Den Andel, Rasquert en Saaksumhuizen afgestaan aan de nieuwe gemeente Baflo. De overblijvende dorpen blijven behoren tot het territorium van de gemeente Eenrum; tot dat zij op 1 januari 1990 overgaan naar de fusiegemeente Ulrum. Twee jaar later wordt de naam van deze fusiegemeente gewijzigd in De Marne.

Eerste gemeentehuis 1885-1930

Ook het bestuur van deze gemeente vergadert de eerste jaren van zijn bestaan in een horecagelegenheid. Van 1811 tot 1885 heeft het gemeentebestuur een ruimte in het hotel 't Gemeentehuis in ge-

bruik. Daarna krijgt de gemeente de beschikking over een eigen gemeentehuis, gebouwd in eclectische stijl, dat als zodanig dienst doet tot 1930. In dat jaar laat de gemeente een tweede gemeentehuis

bouwen. Als architect wordt J. Benninga uit Loppersum aangetrokken. Op 20 december 1930 wordt het nieuwe gemeentehuis aan de Raadhuisstraat 17 in Eenrum geopend.

Over de politieke samenstelling en de besluitvorming is weinig bekend. In religieus opzicht kenmerkt de gemeente Eenrum zich door een relatief groot aantal leden van de Nederlands Hervormde Kerk.

Het nieuwe Raadhuis is een kloek pand opgetrokken uit rode baksteen. Het gebouw vertoont kenmerken van het zakelijk expressionisme, de strakke variant van de Amsterdamse School in de provincie Groningen. Kenmerkend voor panden,

Tweede gemeentehuis 1930-1990

Gevelsteen met gemeentewapen

Gedenkplaat in hal gemeentehuis

gebouwd in de stijl van de Amsterdamse School, is het spel tussen de horizontale en verticale bouwdelen, zoals dat ook in dit gemeentehuis naar voren komt. De horizontaliteit van de voorgevel, benadrukt door de roeden in de ramen en de belijning onder en boven de ramen, wordt onderbroken door de monumentale verticaal gerichte entree die iets uit het midden van de voorgevel naar voren komt.

Na de herindeling van 1990 is ook dit gemeentehuis niet meer in actieve bestuursdienst. Momenteel is hier de Galerie 'Het Raadhuis' gevestigd. De huidige eigenaar heeft getracht het pand zoveel mogelijk in de oorspronkelijke staat terug te brengen.

Jan Benninga

Jan Benninga is afkomstig uit Meedhuizen. Na de ambachtsschool in Appingedam te hebben doorlopen werkt hij bij een timmerman terwijl hij in de avonduren een schriftelijke cursus elektrotechniek bij de PBNA te Arnhem volgt. Na te hebben gewerkt bij de N.V. Nederlandsche Aannemingsmaatschappij (later opgegaan in Ballast Nedam) wordt hij gemeentearchitect van Loppersum, Stedum, 't Zandt en Nieuwolda. Ten behoeve van deze gemeenten ontwerpt hij een nieuw gemeentehuis, net als voor de gemeente Eerum. Als opzichter houdt hij toezicht op de kwaliteit van de gemeentelijke wegen. Tegelijkertijd vormt hij met Tamme van Hoorn het architectenbureau Benninga en Van Hoorn. Hij overlijdt in 1970 te Loppersum.

Gemeente Kloosterburen

Voor een dubbeltje op de eerste rang: weelde kan ook goedkoop zijn

In 1811 ontstaat de gemeente Kloosterburen door een splitsing van de gemeente Ulrum. De nieuwe gemeente bestaat uit vijf dorpen: Hornhuizen, Kleine Huisjes, Kloosterburen, Kruisweg en Molenrij. Anderhalve eeuw later wordt Kloosterburen in 1990 samengevoegd met Eenrum, Leens en Ulrum. Eerst heet de fusiegemeente nog Ulrum, daarna wordt de naam in 1992 gewijzigd in De Marne. Wanneer het gemeentehuis wordt gebouwd, telt Kloosterburen 2.000 inwoners. Voor Hoogelandster begripen gaat het om een kleine gemeente die goed op de kleintjes moet passen. Aanvankelijk vergadert de gemeenteraad in een lokaal te Molenrij. In 1882 verhuist de bestuurszetel naar Kloosterburen. Voortaan vergadert het gemeentebestuur in hotel 't Gemeentehuis.

ACHTER GESLOTEN DEUREN

De raad die beslist een eigen gemeentehuis te bouwen, bestaat uit zeven raadsleden: drie landbouwers - H. Lammerts, K.F. Wiersum en J. Rietema, J.J. Hegge, een meubelhandelaar en E. Musschenga, fabrikant van cichorei. G. Stiekema is dagloner. L. Feddema, tot slot, heeft naast zijn werk als raadslid en wethouder geen andere functie.

De raadsleden houden er verschillende levensovertuigingen op na. E. Musschenga is als enige gereformeerd; J. Rietema en K.F. Wiersum zijn beiden hervormd. De andere vier raadsleden zijn katholiek. Daarmee is de raad een afspiegeling van de bevolking. Ruim veertig procent van de inwoners bekennen zich tot het katholicisme. Slechts vijftien procent van de inwoners is gereformeerd. Het college van burgemeester en wethouders bestaat uit de burgemeester P.A. Leima en als wethouder de heren Feddema en Wiersum. In 1913 spreekt de gemeenteraad voor het eerst over een eigen gemeentehuis. Begin december 1912 is weduwe Van Voorn overleden. Behalve een verlies op het menselijke vlak be-

tekent dit ook een zakelijke kans: de door de gemeente aan haar verstrekte woning komt vrij. Tijdens een besloten vergadering op 14 december 1912 constateert de burgemeester dat, nu het betreffende terrein is vrijgekomen, ook het moment gekomen is een eigen gemeentehuis te verwezenlijken: *“de voorzitter zegt van oordeel te zijn dat meer op een doelmatig en degelijk gebouw, dan op luxe moet worden gelet en dit in aanmerking nemende, gelooft hij dat de gemeente voor dit doel niet meer hoeft te besteden dan ongeveer f 8.000,-”*. Wel moet in het nieuwe gebouw een brandvrije kluis aanwezig zijn. Bovendien is een ontvangstkamer dringend gewenst. De raad is het hier helemaal mee eens: *“de vergadering, verneemt met ingenomenheid deze mededeling van de voorzitter en verleent aan B&W machtiging, door de architect R. Zeeff te Eenrum een voorlopige tekening en kostenberekening te laten opmaken”*. Dit is niet het definitieve besluit, want *“de voorzitter herinnert eraan, speciaal het nieuwe lid, de heer J.J. Hegge, dat het besprokene in geheime zitting, niet publiek mag worden en dus als geheim door de leden dient te worden bewaard”*.

HET NIET TE NEGEREN AANBOD VAN KASTELEIN HALSEMA

Aan het begin van de besloten raadsvergadering op 26 februari 1913 worden de schetsen van Zeeff aan de raadsleden voor gelegd. De burgemeester legt uit welk ontwerp het meest “doelmatig” (lees: goedkoop) is. Nadat de bouwtekeningen zijn bestudeerd begint een felle discussie. Het nieuwe raadslid J.J. Hegge zwengelt de discussie aan. Hegge kan goed uit de voeten met het huidige lokaal. Hegge vindt de bouw van een eigen gemeentehuis “overtollige weelde”. Andere raadsleden stellen dat het betreffende lokaal “nog niet aan de matigste eischen voldoet”. Een eigentijds gemeentehuis moet een openbaar gebouw zijn waar inwoners vrij naartoe kunnen gaan zonder half verplicht te worden iets in de kroeg te verteren. Hegge laat zich niet overtuigen. Maar omdat de andere raadsleden hem niet steunen, wordt het door de burgemeester voorgestelde bouwontwerp aanvaard.

De raad geeft het college van burgemeester en wethouders de opdracht met een bestek en uitgewerkte tekening te komen voor een gebouw waarvan de kosten niet hoger mogen zijn dan ongeveer f 8000,-. Op 5 april 1913 spreekt de raad voor het eerst in het openbaar over het eigen

Hoofdstraat 16, café ‘t Gemeentehuis

gemeentehuis. Het college deelt mee dat kastelein J.J. Halsema kosteloos “een stukje grond” aan de Hoofdstraat heeft aangeboden voor het gemeentehuis. Het aangeboden terrein ligt naast het logement van Halsema.

De raad besluit over dit aanbod achter gesloten deuren te vergaderen. Van deze besloten vergadering zijn geen notulen. Op de openbare vergadering twee weken later blijkt dat de raad de schenking van de grond heeft aanvaard.

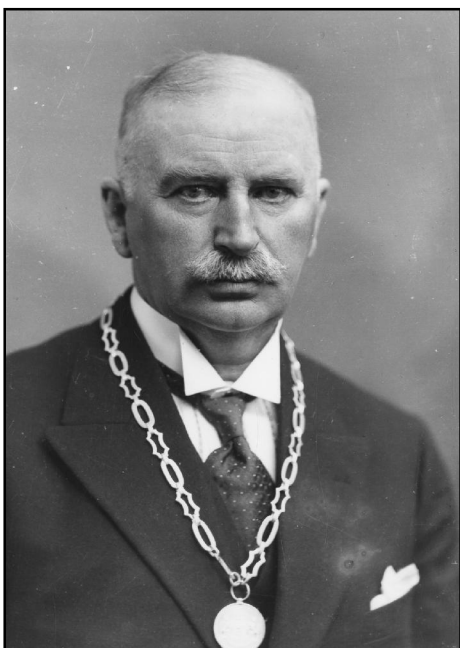
Nu er een andere locatie is gekozen, moet ook de bouwtekening worden herzien. Het nieuw ontwerp valt f 300,- duurder uit. De raad vraagt het college van burgemeester en wethouders nu om tot publieke aanbesteding over te gaan.

VOOR RISICO VAN DE ARCHITECT

Mei 1913 komt architect R. Zeeff uit Eenrum met het ‘Bestek en Voorwaarden, waaraan door Burgemeester en Wethouders der gemeente Kloosterburen zal worden aanbesteed: het bouwen van een gemeentehuis te Kloosterburen, op een vrij terrein aan den straatweg.’ In dit bestek wordt de opdracht aan de aannemer beschreven: “het bouwen van een gemeentehuis, met bijlevering van alle daartoe gevorderde materialen, arbeidslonen, hulpmiddelen, transporten, enzovoorts, zoals uit de bestektekening en verdere detailtekeningen blijkt”.

Op de aanbesteding volgen vijftien reacties, waarbij aannemer Johannes van der Laan de laagste inschrijver is met een aanneemsom van f 8356,65. Mocht Van der Laan de aanbesteding winnen, dan zal deze zich laten bijstaan door de onderaannemers Willem Timmer en Hendrik Klamer. In de vergadering van 11 juni 1913 gaat de raad akkoord met het voorstel de opdracht aan Van der Laan te gunnen. Tijdens deze vergadering ontstaat discussie wie het financiële risico van kostenoverschrijding moet dragen. In overleg met J. van der Laan en R. Zeeff besluit het gemeentebestuur dat het financiële risico geheel zal worden gedragen door de architect en opzichter Renje Zeeff. Binnen een half jaar is de

bouw voltooid. Op 21 november 1913 opent S.E. Woldringh, de nieuwe burgemeester, die de inmiddels overleden P.A. Leima heeft opgevolgd, het gemeentehuis.

Burgemeester S.E. Woldringh 1913-1932

ARCHITECT R. ZEEFF, WIE VAN DE TWEE?

Renje Zeeff te Eenrum tekent voor het ontwerp. Maar hebben we het dan over de vader of de zoon? Beiden zijn aannemer, hebben dezelfde voor- en achternaam, wonen in Eenrum en hebben de leeftijd om het betreffende gebouw te kunnen ontwerpen. Vader Renje Zeeff is in 1913 57 jaar oud, zoon Renje is dan 33 jaar. Het gemeentehuis draagt de uiterlijke kenmerken van de Jugendstil. De hoefijzerbogen in de toren en de bijzondere boogvormige entree met boven- en zijlichten getuigen hiervan. De bogen in de overstekken van het dak van de toren zijn bijzonder sierlijk. Opvallend zijn de grote raamoppervlakken met in het bovenste deel een blokvormige versiering. De entree van het gebouw is de blikvanger. De deur met de versierde ramen en de omlijsting van natuursteen zijn kenmerken van de Jugendstil. Natuurstenen banden zijn ook te zien boven de ramen. Opvallend is ook de gietijzeren versiering aan de rechterszijde van het gebouw.

Schilderij Ina Fekken

Gemeente Warffum

Warffum kijkt verder dan haar gemeentegrens

Op 21 oktober 1811 wordt de gemeente Warffum, evenals Usquert, afgesplitst van de gemeente Uithuizen. De gemeente bevat begin 20ste eeuw circa 2.200 inwoners, verspreid over de dorpen Warffum en Breede en het eiland Rottumeroog. Met de er tussen gelegen Waddenzee is dit qua oppervlakte een groot gebied. In de loop van de vorige eeuw is daar weinig verandering in gekomen: anno 2009 bedraagt het inwonertal 2.400 personen. Bij de gemeentelijke herindeling van 1990 wordt Warffum als gemeente toegevoegd aan de gemeente Hefshuizen, in 1992 omgedoopt tot gemeente Eemsmond.

Evenals elders duurt het ook in Warffum lang tot er een eigen gemeentehuis wordt gebouwd. Vóór 1887 vergadert het gemeentebestuur in verscheidene herbergen in het dorp Warffum. In dat jaar stellen de dames E.M. en J. Werk-

man voor om een lokaal met wachtruimte bij hun logement te bouwen. Voor een jaarlijkse huur van 150 gulden vinden de vergaderingen hier gedurende 26 jaar plaats, tot 1915. Dan verhuist het gemeentebestuur naar het inmiddels verbouwde voormalige postkantoor aan de Hoofdstraat 26. Halverwege de jaren 20 ontstaat er onvrede over dit gebouw en komen de eerste plannen voor een nieuw gemeentehuis op tafel.

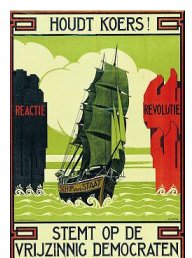
Landelijke ambities

Al in de 19e eeuw zijn er Warffumers die zich niet alleen op gemeentelijk maar ook op landelijk niveau politiek weten te onderscheiden. Zo oefenen de Tweede Kamerleden G. Reinders en R. Westerhoff uit Warffum in 1868 hun invloed uit op minister Thorbecke van Binnenlandse Zaken om in hun woonplaats een Rijks Hogere Burgerschool (HBS) te vestigen. Het zal de eerste Rijks HBS zijn die op het platteland van Nederland wordt gevestigd. De aanwezigheid van deze Rijks HBS heeft ongetwijfeld zijn stempel gedrukt op het aanzien en de samenstelling van de bevolking van deze gemeente. In de gemeente Warffum zijn, gezien de uitslagen van de verkiezingen van 1933

Eerste gemeentehuis en voormalig postkantoor

en de trends in de provincie, de SDAP en de ARP in de periode van 1925 en 1929 waarschijnlijk de twee grootste partijen en volgen de twee liberale partijen, de Vrijheidsbond en de VDB, op gepaste afstand.

Na 18 mei 1927 bestaat de raad uit zeven heren J. Holtman, K. Slump, en E. Wiersum van de SDAP; P. Welt en E. Dijkema, beiden landbouwer en vermoedelijk liberaal; en N.J. Buurma en P. Tillema, respectievelijk lederhandelaar en landarbeider die vermoedelijk beiden de ARP vertegenwoordigen. Van deze partijen blijkt de SDAP het best georganiseerd te zijn en met de meeste initiatieven op de proppen te komen. Het college van B&W bestaat van 1927 tot 1929 uit burgemeester W.J.H. Hoen en de wethouders N.J. Buurma en E. Dijkema. Hoewel de burgemeester bekend staat als een statige man, een echte heer, is over zijn politieke voorkeur niets bekend. Het college van B&W wordt afwisselend gedomineerd door de liberalen en de antirevolutionairen, maar hieruit vloeit niet voort dat de besluitvorming in de raad ook door hen wordt bepaald. Het komt namelijk regelmatig voor dat een wethouder tegen een raadsbesluit stemt, maar dit vervolgens wel moet uitvoeren. De politieke macht van de raad is in de gemeente Warffum groter dan de macht van het college van burgemeester en wethouders.

Plannen voor een gemeentehuis

Op 14 februari 1928 wordt, zonder enige vorm van discussie, besloten om "door de heer E. van

Het tweede gemeentehuis 1929-1990

Linge, architect te Groningen een tekening met kostenbegroting te laten maken van het inrichten tot gemeentehuis". Omdat op dat moment nog niet duidelijk is welk pand betrokken zal worden, moet de architect twee ontwerpen maken. Eén voor een verbouwing van het in gebruik zijnde gemeentehuis en één voor het oude post- en telegraafkantoor in de Oosterstraat.

Op 19 juni 1928 besluit de gemeenteraad, voor de tweede maal, een voormalig post- en telegraafkantoor te betrekken. In eerste instantie wil de gemeente dit gebouw voor een goede prijs aan het Rijk verkopen.

De gemeente wil f 15.000,- voor het voormalig postkantoor hebben, terwijl het Rijk er maximaal f 14.500,- voor over heeft.

Omdat in de vergadering 19 juni 1928 blijkt dat het Rijk definitief van de aankoop van het gebouw afziet, wordt overwogen dit pand te verbouwen tot gemeentehuis. Raadslid Welt komt nog met een tegenvoorstel om het gebouw publiekelijk te koop aan te bieden, maar de overige raadsleden wijzen dit voorstel af.

Het plan om het oude post- en telegraafkantoor te verbouwen tot gemeentehuis wordt vervolgens in stemming gebracht. Het voorstel wordt aangenomen met zes stemmen voor en één tegen, die van raadslid P. Welt. Het ontwerp van Van Linge voor de verbouwing van het pand aan de Oosterstraat wordt op 2 oktober 1928, na enkele kleine aanpassingen, goedgekeurd.

De aanbesteding van de grondige verbouwing wordt op 6 november 1928 gewonnen door aannemer Y. Bousema uit Ezinge voor een bedrag van f 15.050,-. Uiteindelijk wordt dit bedrag verminderd met een boete van f 200, omdat Bousema het werk niet op tijd heeft opgeleverd. De officiële opening vindt plaats op 26 september 1929.

Na de provinciebrede herindeling van 1 januari 1990 heeft het gebouw zijn oorspronkelijke functie verloren. In 2009 is het gebouw verbouwd

om voortaan als gezondheidscentrum dienst te kunnen doen. Nu zijn er een huisartsen- en fysiotherapiepraktijk met apotheek gevestigd.

De tegen de dakgoot aan geplaatste ramen

ARCHITECT E. VAN LINGE

Dat Evert van Linge het gemeentehuis van Warffum heeft ontworpen, is opmerkelijk. Van Linge is geen kleine architect. In 1927 verkrijgt hij bij de prijsvraag voor het ontwerp van een paleis voor de Volkenbond in Genève een eervolle vermelding, een bijzondere prestatie in het goed bezette veld van internationale deelnemers. Dat de gemeente Warffum ook op landelijk niveau zijn woordje mee wenst te spreken heeft er waarschijnlijk voor gezorgd dat de gemeente een architect met een grote naam wil hebben. Blijkbaar was de gemeente Warffum ook voor Van Linge voldoende interessant om op dit verzoek in te gaan.

Evert van Linge wordt op 19 november 1895 te Veendam geboren. Hij volgt de opleiding tot bouwkundig tekenaar aan de Academie Minerva te Groningen en tot architect aan het Voortgezet Hoger Bouwkundig Onderricht te Amsterdam. Hier komt hij in aanraking met de Amsterdamse School. Na zijn opleiding werkt hij drie jaar voor het gerenommeerde bureau Baanders te Amsterdam. In 1920 verhuist hij naar Groningen, waar hij zijn eigen bureau opricht. Hier blijft Van Linge tot 1935 zeer actief als ontwerpend architect, waarna hij zich steeds meer richt op de organisatie van zijn bedrijf. Hij overlijdt op 6 december 1964.

Als lid van de Groninger kunstkring De Ploeg valt Van Linge onder de categorie expressionistische kunstenaars. In zijn werken kunnen vaak functionalistische elementen worden teruggevonden. Daarnaast koestert hij grote bewondering voor Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright. Die bewondering is in het gemeentehuis van Warffum duidelijk herkenbaar. De tegen de dakgoot aan geplaatste ramen zijn details die onder invloed van F.L Wright tot stand gekomen zijn. Daarnaast zijn de blokvormigheid, de flauw hellende daken met grote overstekken en de horizontale lijnvoering van het gebouw duidelijk zichtbare kenmerken, die behalve naar Wright ook naar het zakelijk expressionisme verwijzen. Andere zakelijk expressionistische kenmerken van het gebouw zijn de aanwezigheid van grote strakke blokken en de nadruk die de architect, door het gebruik van een bandering, op delen van het gebouw legt.

Gemeente Usquert

Hoe een gemeentehuis van de 'grote' Berlage in het 'verre' Usquert komt

Op 21 oktober 1811 ontstaat de gemeente Usquert door afsplitsing uit het toenmalige Uithuizen. De nieuwe gemeente omvat het vissersdorp Usquert met het kleine Noordpolderzijl als haven en het vruchtbare akkerland van de Noordpolder. Aanvankelijk is het aantal inwoners groter dan 2.000. In de jaren dertig van de 20ste eeuw is dit aantal geslonken tot 1.750. Usquert blijft als zelfstandige gemeente bestaan tot 1 januari 1990 en gaat dan met Uithuizen, Uithuizermeden, Kantens en Warffum op in de fusiegemeente Eemsmond.

Bij de start in 1811 kan de prille gemeente niet beschikken over een eigen onderkomen. Tot 1819 is van de gemeente geen huisadres bekend. Aan het eind van dat jaar vestigt de gemeente haar secretarie in de voorkamer van het huis van de plaatselijke herbergier H. Knol. In 1845 wordt de secretarie verplaatst naar een klein gebouw naast deze herberg. Raads- en collegevergaderingen vinden plaats in de herberg. Pas op 15 april 1930 komt aan deze situatie een einde en vergaderen raad en college voortaan in een eigen gemeentehuis.

POLITIEK

Usquert is een dorp van akkerbouwers, landarbeiders, vissers en kleine middenstanders. Bij de raadsverkiezing van 3 juli 1929 stemmen 621 kiezers op de socialistische SDAP (66,5%). Daarnaast stemmen 170 personen op beide liberale partijen (de Vrijheidsbond

en de VDB) (18,2%). De ARP, CHU en RKSP spelen in Usquert geen rol. In de raad heeft de SDAP in de jaren 20 en 30 een absolute meerderheid. In het college van B&W zijn de socialisten ook vertegenwoordigd. De liberale burgemeester, T.E. Welt, is afkomstig uit een invloedrijk boerengeslacht,

maar beide wethouders, Kiewit en Geerling, zijn zowel landarbeider als overtuigd socialist.

Gemeentehuis Usquert 1973

BESLUITVORMING

Midden jaren 20 wordt het toenmalige onderkomen, *Hotel Het Gemeentehuis*, als gebrekkig getypeerd. Dat is de kwalificatie van de in de Stad gevestigde architect W. Hoekzema die zichzelf in een brief van 13 januari 1926 aan het college van B&W aanbiedt om een ontwerp voor een nieuw gemeentehuis te maken. Een jaar later, op 5 januari 1927, besluit het college de eigen gemeentearchitect B. Jager op te dragen een schets te maken voor een nieuw gemeentehuis. Hoe dit plan er uit heeft gezien, valt niet te achterhalen. In de besloten raadsvergadering van 11 februari 1927 wordt de schets van Jager besproken en ontstaat het plan een ar-

chitect van een geheel ander kaliber voor de nieuwbouw aan te trekken.

Het college doet op 13 juni 1928 een voorstel aan de raad een perceel land te kopen met het doel daar het nieuwe raadhuis te laten verrijzen: *“Zoals u allen bekend is, voldoet het thans bestaand gemeentehuis niet aan de geringste eischen, die aan een dergelijk gebouw kunnen worden gesteld. Het gebouw bestaat uit één vertrek, een secretarie. Een kluis voor bewaring van het archief is niet aanwezig. Dit wordt geborgen op den zolder. De Rijksarchivaris in deze provincie zegt dan ook in zijn rapport: “er dient hier zeer snel ingegrepen te worden. Lapmiddelen kunnen niet baten. Bouwen van een geheel nieuw raadhuis is nodig”.* Naar aanlei-

Raadszaal

Gedenksteen in de hal van het gemeentehuis

ding hiervan gaven Gedeputeerde Staten ons dan ook in overweging te bevorderen, dat in een betere bewaring van het archief door den bouw van een ruimere kluis, hetzij in het bestaande, hetzij in een nieuw raadhuis, wordt voorzien. Het tegenwoordige gebouw, dat gehoord wordt, is niet voor uitbreiding vatbaar. Het terrein waarop het staat is daarvoor te klein”. Zonder bespreking of hoofdelijke stemming besluit de raad tot aankoop van het bouwterrein. Het terrein is overigens eigendom van de burgemeester en wordt van hem gekocht.

AANBESTEDING

In de vergadering van 2 april 1929 worden ook de winnaars van de aanbesteding bekend ge-

maakt. J. Timmer te Zandweer en L. Nan-ninga te Uithuizen hebben zich met een bedrag van 43.931,- gulden als laagste aannemers ingeschreven. Onder toezicht van uitvoerend architect B. Jager en opzichter L. van der Zee realiseren de beide aannemers het ontwerp van Berlage. Tegen het einde van de bouw blijkt Berlage niet tevreden te zijn over de hoogte van de toren. Hij laat de toren daarom op eigen kosten verhogen. Hierdoor duurt de bouw een maand langer dan gepland. Uiteindelijk wordt het gemeentehuis op 15 april 1930 opgeleverd.

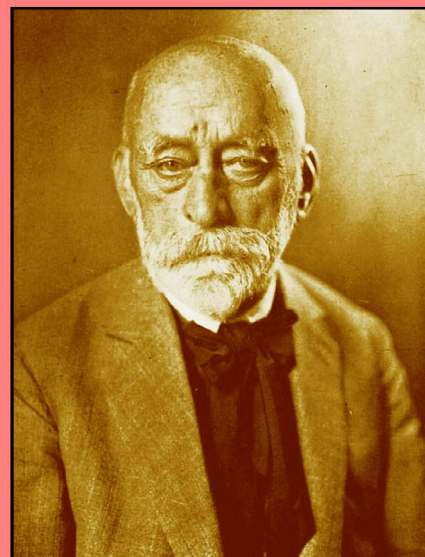

IJzeren deur

H.P. BERLAGE

Er kan worden gebouwd, maar wie wordt de architect? Op 18 juli 1928 laat het college een vertrouwelijk verzoek uitgaan naar de landelijk bekende architect H.P. Berlage. Uiteindelijk wil Berlage dit verzoek in. Waarom Usquert voor Berlage kiest, zal altijd onopgehelderd blijven. Wethouder J. Geerling, een belegen socialist, kan zeer wel ten gunste van Berlage hebben gepleit. Berlage ontwerpt immers in Amsterdam een grote nieuwbouwwijk voor de sociaaldemocratische woningbouwvereniging ter stede. Ook hereboer Welt blijkt gecharmeerd te zijn door deze grote naam. Welt spreekt over *'Neerlands grootsten bouwmeester van den tegenwoordigen tijd'*. De liberale burgemeester geeft de architect tijdens de bouw veel vrijheid, ook in financieel opzicht.

In de notulen van de raadsvergadering van 27 december 1928 lezen wij: *'De voorzitter deelt mede, dat van den architect zijn ingekomen enige tekeningen en een kostenbegroting van het door hem ontworpen nieuwe gemeentehuis. Het is echter gewenscht deze zaak met gesloten deuren te behandelen, en*

schorst daarom de vergadering'. Pas na de raadsvergadering van 2 april 1929 worden de plannen openbaar, doordat dan met algemene stemmen wordt besloten tot het stichten van een nieuw gemeentehuis overeenkomstig het plan van architect H.P. Berlage Nzn. te 's-Gravenhage.

Gemeente Uithuizermeeden

Uithuizermeeden: huizen van gastvrijheid

Op 31 mei 1808 ontstaat de gemeente Uithuizermeeden. Tot de gemeente behoren de dorpen Roodeschool, Oldenzijl, Hefswal, Oosteinde, Oudeschip, Uithuizermeeden, Eppenhuizen en Startenhuizen. In 1811 worden de dorpen Eppenhuizen en Startenhuizen afgestaan aan de gemeente Kantens. In ruil daarvoor krijgt Uithuizermeeden het dorp Oosternieland van de gemeente Kantens. Wanneer het gemeentehuis van Uithuizermeeden aan het begin van de twintigste eeuw wordt gebouwd telt de gemeente circa 4.250 inwoners. Voor Hoogelandster begrippen gaat het om een forse gemeente. De gemeente bestaat tot 1979. Dan fuseert de gemeente met Uithuizen tot de fusiegemeente Hefshuizen. In 1990 wordt Hefshuizen met Kantens, Usquert en Warffum samengevoegd tot een nieuwe gemeente die twee jaar later de naam Eemsmond krijgt.

Net als in andere gemeenten op het Hoogeland vergadert het gemeentebestuur van Uithuizermeeden aanvankelijk in herbergen en logementen. In de eerste helft van de negentiende eeuw in Herberg “de Roos” van de familie Sterenberg aan de Torenstraat, pal tegenover de witte kerk met de blauwe toren. In 1871 verplaatst de gemeente haar residentie naar herberg “de Witte Kidde” aan het centrale plein, de Molenhorn. “Witte Kidde” staat voor een klein wit paardje. Waarschijnlijk had deze

herberg een uithangbord met een dergelijke beeltenis. In 1890 vindt er een verbouwing plaats. De lokalen van het gemeentebestuur die grenzen aan de herberg krijgen een eigen ingang en worden van het herberggedeelte afgesloten. Daarmee vervalt ook de verplichting voor inwoners van de gemeente om bij een geboorteaangifte het een ander te vertonen bij kastelein Nieveen. Tot eind 1908 komt het gemeentebestuur in deze localiteit naast “de Witte Kidde” bijeen.

DORPSVERNIEUWING

Rond 1907 bestaat de raad uit: J. Scholtens, H. Welt, D. van Veen, J.R. Bouwman, E. Luurtsema, P.K. Sikkema, K. Büchli, M. Siertsema, J. Offringa en R. Nienhuis. Zeven van deze tien heren zijn behalve raadslid ook landbouwer. De overige drie zijn behalve raadslid veearts, bakker en aanneemer. Op het eerste gezicht gaat het om notabelen. Het college van B&W bestaat uit burgemeester Pieter Venhuizen en de wethouders J. Scholtens en H. Welt.

In 1907 besluit de raad tot de bouw van een eigen gemeentehuis. De genoemde localiteit voldoet niet langer aan de eisen des tijds. Er is brandgevaar: belangrijke papieren kunnen door vuur verloren gaan. Het is niet passend dat de veldwachter naar de gelagkamer van de plaatselijke herberg moet om burgers bij de burgemeester aan te dienen. Het gemeentebestuur was al eerder van plan een eigen gemeentehuis te bouwen. Maar de vereiste middelen ontbraken. De gemeente had in de voorgaande periode diep in de buidel getast om mee te betalen aan de aanleg van de spoorweg van Sauwerd naar Roodeschool. Pas nadat deze schulden in belangrijke mate zijn afgelost, besluit de raad in

haar vergadering van 22 april 1907 unaniem tot de bouw van een eigen gemeentehuis. Voor een bedrag van f 1000,- koopt de gemeente het terrein van de wagenmaker J.H. Hulst tegenover herberg "de Witte Kidde". Deze "stelmakerij en kuiperij is voor de gehele omgeving een steen des aanstoots". Hier en daar ligt "de nodige ouden rommel". Voor de bouw van het nieuwe gebouw zelf wordt f 7000,- uitgetrokken. Architect A.L. van Wissen te Groningen tekent voor het ontwerp. Hij wint de prijsvraag die de door de gemeente Uithuizermeeden is uitgeschreven. Aannemer R. Bos uit Uithuizermeeden wint later dat jaar de aanbesteding. Op 18 december 1908 wordt het gemeentehuis voor het eerst gebruikt. In 1912 volgt de afbraak van herberg "de Witte Kidde". Daarmee wordt dit project van dorpsvernieuwing afgerond.

GEMEENTEHUIS

Het gemeentehuis moet aan verschillende eisen voldoen. Er moet een raadszaal, een burgermeesterskamer en een arrestantenlokaal komen. Rechts van ingang is toegang tot het cachot, zoals nu nog aan de tralies aan de buitenkant te zien is. Ook moet er ruimte zijn voor het huisvesten van het gemeentepersoneel dat dan zes ambtenaren telt. Het resultaat mag er zijn. Het is strak vormgegeven gebouw geheel opgetrokken in donkerrode baksteen. Het

Gevelsteen van het gemeentehuis

bouwwerk valt op door de toren die zich bevindt tussen twee topgevels. In de toren is een uurwerk aangebracht. De toren wordt bekroond met een windvaan, waarin de zeemeermin, het waarmerk van Uithuizermeeden duidelijk is uitgebeeld. Boven het bovenlicht van de entree is het wapenschild van de gemeente aangebracht. We herkennen de zeemeermin "hebbende het bovenlijf van een natuurlijke kleur en het onderlijf met staart en

"Zicht op kerk" is één van de twee schilderijen die in de bestuurskamer hingen

vinnen geschubd van zilver, met opgeheven armen opstijgende uit eenen zee". Het gebouw heeft in de decennia na de bouw tal van verbouwingen ondergaan. De verbouwing van 1916 is het meest ingrijpend. Dan wordt het gemeentehuis bepleisterd. Ook de daken worden veranderd waardoor de uitstekende punten in de hoeken van de overgang van de muur naar het dak zijn verdwenen.

VERBANNING UIT NOORD-LIMBURG

In de barre wintermaanden van 1945 worden 600 personen uit Noord-Limburg door oorlogshandelingen verdreven van huis en haard en tijdelijk ondergebracht in Uithuizermeeden. Het verblijf zal een half jaar duren. In juni 1945 keren de bannelingen terug naar hun door krijgshande-

lingen verwoeste woningen. Uit dankbaarheid voor het gastvrij verblijf heeft de provincie Lim-

burg de bekende glazenier Charles van Eyck (1897-1983, Meerssen) drie glas-in-lood-ramen laten vervaardigen die in de ramen van de hal op de eerste verdieping van het gemeentehuis zijn geplaatst. Het rechterraam bevat het wapen van Limburg met de namen van de plaatsen waarvan de evacués afkomstig zijn. In het middelste raam is geschreven: *“Deze ramen werden door de ban- nelingen van N. Limburg dankbaar aangeboden aan de goede mensen van deze gemeente”*. Het derde raam toont de uit de zee oprijzende zee- meemin.

VAN WISSEN

Het gemeentehuis van Uithuizermeeden is het tweede dat architect Van Wissen (1878-1955) ontwerpt. Van Wissen is dan als jonge medewerker in dienst van de Groninger architecten P.M.A. Huurman en A.Th. van Elmpt. Een jaar eerder heeft Van Wissen het gemeentehuis van Winsum ontworpen. Een jaar later zal Van Wissen tekenen voor het ontwerp van het gemeentehuis van Uithuizen. Volgens Panman en Possel heeft Van Wissen zich bij het ontwerp van zijn gemeentehuizen laten inspireren door de villa Heymans (1894) in Groningen die is gebouwd naar een ontwerp van Berlage. Het oorspronkelijke gemeentehuis vertoont kenmerken van twee bouwstijlen. De scherpe punten in de hoeken van de overgang van de muur naar het dak verraden moderne invloeden: het rationalisme. Daarnaast zijn er details die verwijzen naar Jugendstil. De natuurstenen omlijsting boven de ramen is daarvan een goed voorbeeld. Ook de asymmetrie van het gebouw is kenmerkend voor Jugendstil.

Gemeente Bedum

Bedum kiest voor antirevolutionair en modern

Op 31 mei 1808 ontstaat de gemeente Bedum uit de plaatselijke besturen van Winsum en Onderdendam. Tot de nieuwe gemeente behoren de dorpen Zuidwolde, Noordwolde, Bedum, Onderdendam, Onderwierum en Menkeweer. Aan deze begrenzing is tot op de dag van vandaag vrijwel niets veranderd. De gemeente Bedum is één van de weinige plattelandsgemeenten die in 1990 ongeschonden aan de provinciewijde herindeling weet te ontsnappen. Dat het inwoneraantal toen nèt boven de gestelde grens van 10.000 zielen uitkomt, heeft beslist positief aan deze beslissing bijgedragen. Maar bevorderlijk was ook dat het gemeentebestuur de Kamerleden heeft weten te overtuigen dat Bedum als zelfstandige gemeente bestuurskrachtig en toekomstbestendig is.

Tot 1868 gebruikt het gemeentebestuur het Hotel-café te Onderdendam als vergaderlocatie. Onderdendam heeft in die tijd als knooppunt van waterwegen een spilfunctie in het gebied. Deze spilfunctie verdwijnt wanneer Onderdendam weigert te worden opgenomen in het Hoogelandster spoornetwerk. In 1868 verhuizen de ambtenaren naar Hotel café 't Gemeentehuis aan de Grotestraat te Bedum. In 1927 verhuizen de ambtenaren naar de overkant van de straat, waar zij het nieuw gebouwde gemeentehuis betrekken. De politieke verhoudingen in Bedum in de jaren dertig zijn niet volledig uitgediept maar het is duidelijk dat in deze periode de ARP veruit in de meerderheid is.

Hotel "'t Gemeentehuis" staat er nog steeds

Raampje cachot

MODERN GEBOUW

Het gemeentehuis is ontworpen door gemeentearchitect G. Koolhof. Over hem is vrijwel niets bekend. Hij was gemeentearchitect in Bedum en heeft daar onder andere het gemaal bij de Emmalaan en een basisschool ontworpen. Het gebouw is ontworpen in een aan het Rationalisme verwante stijl. Oorspronkelijk heeft het gebouw een L-vormige plattegrond. Het twee bouwlagen tellend gemeentehuis is opgetrokken uit een rode, licht gesinterde baksteen. De samengestelde mansardekap heeft drie schoorstenen op de nokken en een rechthoekige houten

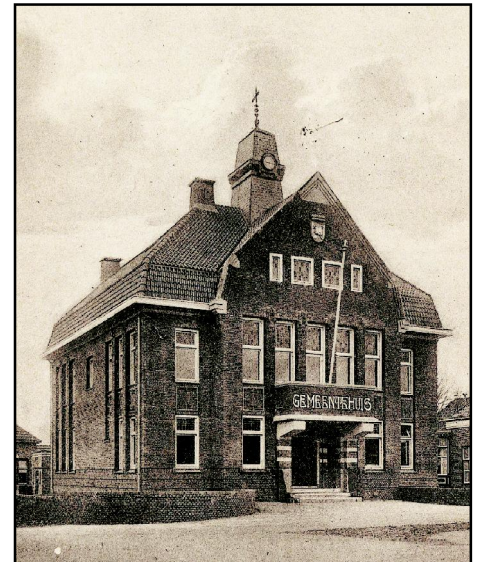

Trapogang naar de raadzaal

goot. Midden op de nok aan de voorzijde bevindt zich, onder een soort leien tentdak, een houten dakruiter met carillon (1975) waarop een wijzerplaat is aangebracht.

De verticaal georiënteerde raampartijen kenmerken zich door een glas-in-lood bovenlicht onder een rollaag. Vensters en verdiepingen zijn van elkaar gescheiden door vlakken en rollagen van siemetselwerk in gele, rode en donkere baksteen. De hoofdentree aan de noordzijde bestaat uit een dubbele, gelakte paneeldeur met een bovenlicht van glas-in-lood in een portiek onder gepleisterde luifel. Deze wordt ondersteund door twee gemetselde pilasters met gepleisterde consoles. Portiek en pilasters hebben gepleisterde gevelbanden en een lambrisering van natuursteen. Bovenin de top van de voorgevel prijkt het gemeentewapen. In de oostgevel zit een venster van afwijkende maat; dit kleine venster, dat de kluis verlichtte, heeft een ijzeren raamwerk.

In 1975 werd de zuidgevel van het pand, onder architectuur van J.C. Nap uit Bedum, uitgebreid met een nieuwe vleugel. De nieuwbouw sluit qua goothoogte en detaillering aan op het oude deel. In 1975 is ook het carillon in de dakruiter van het gemeentehuis vervangen. Het portaal met de betegelde lambrisering die met een zwart geglazuurde rand is afgezet, de marmeren gedenkplaat met daarop het bouwjaar (1927/28) en de naam van de architect (G. Koolhof) en de tochtdeuren met ruitjes van geslepen glas zijn, ondanks ingrijpen-

Gemeentehuis 1935

de interieurwijzigingen, behouden gebleven. In 2005 is het gemeentehuis opnieuw gerenoveerd en uitgebreid naar het ontwerp van het architectenbureau Jongasma/Dijkhuis uit Delfzijl. In het voorjaar van 2010 worden drie ruimten in het oudste gedeelte teruggebracht in de oorspronkelijke kleurstelling.

Colofon

Een uitgave van: **Stichting voor Beleidsanalyse en Bestuursondersteuning**
Breede 18
9989 TA Warffum
Info@stibabo.nl
www.stibabo.nl

Tekst: Jelle Faber, Maarten Duijvendak, Anja Reenders
Michiel Herweijer en Emmy Wolthuis-Wagenaar Hummelinck
Foto's: Fred Reiffers en Groninger Archieven.
Vormgeving: Blue Mule - Ten Boer.
Druk: Drukkerij Sikkema - Warffum.

ISBN/EAN: 978-90-75402-14-8

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt dankzij een financiële bijdrage van het Loket Leve(n)de Dorpen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van StiBaBo.

*Raadhuizen
op het Hoogeland*
Route langs trotse symbolen van gemeentelijke identiteit

*StiBa
Bo*

